

Zeus de mond gesnoerd

Vertaling van Lucianus, Ζεὺς ἐλεγχόμενος¹

- 1 CYN. - Zeus, ik kom je niet smeken om rijkdom, goud of heerschappij. Daar smacht bijna iedereen naar en dat is nu net wat jij hen zo moeilijk kunt geven; het valt wel op dat je nogal hardhorig bent telkens ze je daarom vragen. Nee, met zulke wensen kom ik je nu niet vervelen. Eén iets, een kleinigheidje maar, wou ik van je.

ZEUS - En wat dan wel, Cyniekje? Het zal je niet geweigerd worden, zeker niet als je verlangens redelijk zijn - en dat was toch wat je zei.

CYN. - Antwoord me op een eenvoudig vraagje.

ZEUS – Jazeker, een bescheiden wens. Dat is nog te doen. Vraag maar wat je wil.

CYN. - Wel, Zeus, ook jij hebt natuurlijk de werken van Homerus en Hesiodus gelezen. Zeg me nu eens: is al wat ze in hun epen over Noodlot en de Moiren vertellen, waar? Wat die voor iedereen spinnen van bij de geboorte, is dat inderdaad onontkoombaar?

ZEUS - Ja. Niets valt buiten hun bevoegdheid. Alles, ja al wat gebeurt, wordt op die spoel van hen gesponnen. Vangt er iets aan, de afloop ligt al in het weefsel beschikt en daar kan niets meer aan veranderen.

- 2 CYN. - Maar wanneer diezelfde Homerus elders in zijn werk zegt:

'dat gij, ondanks 't lot, niet daaldet in Aïdes' woning²

en zo meer, dan moeten we dat dus voor pure onzin houden?

¹ Voor een bespreking van deze Lucianusdialoog zie: KOEN VANDENDRIESSCHE, 'Een vergeten dialoog van Lucianus', *Kleio* 50 (2021), nr. 3-4, p. 161-166.

² De citaten uit de *Ilias* zijn telkens weergegeven in de archaïserende vertaling van VOSMAER (1878). Het verschil in stijl wil zo een getrouwe weergave zijn van de Griekse brontekst. Ook de *Ilias*-citaten van Lucianus moeten voor de tweede-eeuwse toehoorder immers archaïsch geklonken hebben.

ZEUS - Ongetwijfeld. Niets kan zomaar de wet van de Moiren omzeilen. Gesponnen is gesponnen. En ook de dichters zullen je die waarheid voorhouden, zolang ze bij hun voordrachten geïnspireerd worden door de Muzen. Maar wanneer die godinnen hen verlaten en ze alleen voortploeteren, dan struikelen ze natuurlijk en verliezen ze zich in tegenstrijdigheden. Kunnen we het hen kwalijk nemen? Het zijn toch ook maar mensen! Wat zouden ze de waarheid kunnen kennen, eenmaal die inspirerende kracht verdwenen is?

CYN. - Oké, laat het ons dan zo stellen. Maar antwoord ook hier nog eens op: zijn ze niet met drie, de Moiren: Clotho, Lachesis en Atropos, als ik me niet vergis?

ZEUS - Inderdaad.

- 3 CYN. - En Noodlot dan, en Toeval – die komen ook altijd wel ergens ter sprake – wie zijn zij en wat voor bevoegdheid heeft elk van hen? Dezelfde als die van de Moiren of staan ze nog iets hoger? Iedereen zegt toch dat niets of niemand machtiger is dan Toeval en Noodlot.

ZEUS - Niet alles is voor jouw oren bestemd, Cyniekje! Maar waarom die vraag over de Moiren?

- 4 CYN. - Zeg me eerst eens, Zeus: houden ze ook jullie onder de knoet en moeten ook jullie aan datzelfde lijntje bengelen?

ZEUS - Ja, Cyniekje. Maar wat is daar nu zo grappig aan?

CYN. - Ik dacht weer aan die verzen van Homerus, waarin hij jou beschrijft, terwijl je de godenvergadering toespreekt, die keer toen je ermee dreigde dat je alles aan een gouden koord zou ophangen. Zelf – zo zei je toch – zou je die koord vanuit de hemel neerlaten en dan mocht heel die godentroep er naar geloven aanhangen en zich een ongeluk trekken, nog kregen ze die koord niet naar beneden. Oh, even met je vingers knippen zou volstaan om dat ganse zootje

'omhoog te trekken met de aarde erbij en de zeeën.'

Wonderbaar vond ik toen die kracht van jou en bij het horen van die verzen huiverde ik altijd een beetje. Maar nu stel ik vast dat jij, samen met die koord van jou en met al je bedreigingen, zelf aan een fijn draadje bengelt, zoals je zegt. Clotho heeft in elk geval meer reden, zou ik zo denken, om een hoge borst op te zetten, want ook jij spartelt aan haar spoel zoals visjes aan een hengel.

- 5 ZEUS - Ik zie echt niet in waar je naartoe wil met die vragen.

CYN. - Hierheen, Zeus – en bij de Moiren en Noodlot, luister naar mij zonder

verbittering of woede als ik je vrijmoedig de waarheid zeg. Als de zaken er zo voorstaan, als de Moiren alles beheersen en niemand nog iets kan veranderen aan wat zij eenmaal beschikten, waarom vereren wij mensen jullie dan nog en brengen we grote offers om jullie gunsten af te smeken? Ik zie werkelijk niet in wat heel die godenverering ons kan baten. Want al onze gebeden ten spijt blijft het ons onmogelijk verlossing van onze kwalen te bekomen of ook maar enige gunst van godswege te ervaren.

- 6 ZEUS - 'k Heb wel door waar je die spitsvondige vraagjes vandaan haalt! Van bij die vervloekte sofisten, die zelfs onze zorg voor de mensen miskennen! In elk geval stellen zij ook zulke vragen, uit pure goddeloosheid, en de anderen proberen ze eveneens van offers en gebeden af te brengen, door dit voor te stellen als zinloze activiteiten. Want volgens hen maken wij ons niet erg druk om wat er bij jullie omgaat en hebben wij zelfs helemaal niets in de melk te brokken omtrent aardse aangelegenheden. Maar die praat zal ze berouwen!

CYN. - O nee, Zeus, bij de spoel van Clotho, zij hebben me die vragen niet opgedrongen. Neen, het verloop van de discussie zelf heeft ons, zonder dat we dat speciaal voor ogen hadden, tot de conclusie gebracht dat offers overbodig zijn. Maar nog een kort vraagje, als je het mij toestaat. Je moet geen schrik hebben om te antwoorden. Probeer wel je antwoorden wat omzichtiger te formuleren.

ZEUS - Vraag maar op, als je niets zinnigers te doen hebt.

- 7 CYN. - Alles gebeurt door de beschikking van de Moiren, zei je?

ZEUS - Ja.

CYN. - En kunnen jullie daar iets aan veranderen? Kun je die draad uiteenrafelen?

ZEUS - Onmogelijk.

CYN. - Wel, moet ik nog verder gaan of is de rest je zo al duidelijk?

ZEUS - Meer dan duidelijk, maar offers brengt men niet voor eigen profijt. Er is geen sprake van geven om te krijgen, alsof onze gunsten betaalbaar waren. Neen, het is louter een kwestie van eerbied voor het volmaaktere.

CYN. – Daar moeten we het maar mee doen, als zelfs jij beweert dat offers niet baten en slechts getuigen van menselijke loyaliteit, een blijk van eerbied voor het volmaaktere. Maar toch... als één van die sofisten hier aanwezig was, zou hij je vragen waarom volgens jou de goden volmaakter zijn. Zijn ze geen slaven, net als de mensen? Hebben ook zij de Moiren niet als meesteressen? Zij zijn onsterfelijk, jawel, maar plaatst hen dat in een beter daglicht? Het tegendeel is waar. Want ons ontrukkt de dood tenminste

aan die slavernij, terwijl jullie daar eeuwig aan gebonden blijven. Jullie slavenlot, dat is een draadje zonder einde.³

- 8 ZEUS - O neen, Cyniekje, die eeuwigheid, die eindeloosheid, dat is heerlijk en we hebben al wat we maar kunnen wensen.

CYN. - Niet allemaal, Zeus! Ook bij jullie verschilt dat van geval tot geval en het is me daar het boeltje wel. Jij stelt het goed, ja, want jij bent koning en de aarde en zee omhoogtrekken doe je met evenveel gemak als wij water putten. Maar Hephaestus, die kreupele wroeter, moet het als smid zien te rooien. En Prometheus werd zelfs ooit aan een rots vastgeklonken. En wat te zeggen van je vader, die nog steeds geketend in de Tartarus ligt? Verder beweert men dat jullie net zo goed verliefd kunnen worden en blootstaan aan verwondingen en soms zelfs geknecht worden door mensen. Dat was toch wat die mooie broer van jou – ja, wie anders? – bij Laomedon te verduren kreeg en Apollo bij Admetus. Zo heerlijk lijkt me dat alles niet. Sommigen van jullie zijn wel goed bedeed en die kunnen het best aangenaam vinden maar de rest moet het met heel wat minder stellen. En dan laat ik nog onvermeld dat jullie, net als wij, in handen van piraten vallen en door tempelrovers tot op het hemd worden uitgekleeft. Bezat je fabelachtige schatten, een ogenblik later ken je zwarte armoe. En velen onder jullie, ooit van zilver of goud, zijn al omgesmolten. Maar ja, zo zal het natuurlijk wel zijn voorbeschikt.

- 9 ZEUS – Kijk nou toch eens! Een grote bek heb je, Cyniekje! Daar zou je wel eens spijt van kunnen krijgen.

CYN. - Bespaar me je bedreigingen, Zeus. Er kan me toch niets overkomen wat niet vóór jou door Moira werd beschikt. Dat weet je maar al te goed. Want zelfs die tempelrovers worden blijkbaar niet gestraft, neen, bijna allemaal ontsnappen ze aan jullie greep. Omdat het zo is voorbeschikt, als je het mij vraagt.

ZEUS - Zei ik het al niet! Jij bent er ook een van die troep die Voorzienigheid liquideren met al hun geredeneer.

- 10 CYN. - Je bent doodsbenauwd voor hen, Zeus. Waarom toch? Achter al mijn woorden zoek je zowaar één van hun trucs. Maar ik wou je nog iets vragen – want van wie anders zou ik de waarheid kunnen vernemen? Die Voorzienigheid van jullie, wie is dat toch? Eén van de Moiren of staat ze, om zo te zeggen, nog een trapje hoger?

ZEUS - Jij hoeft ook niet alles te weten! Hoeveel keer moet ik je dat nog zeggen?

³Evenals het spreekwoordelijke ὑπὸ μακρῶ τῷ λίνῳ στρεφομένη kan 'dat is een straatje zonder einde' zowel letterlijk als figuurlijk opgevat worden. De vervanging van 'straatje' door 'draadje' zorgt in de overeenkomstige Nederlandse uitdrukking voor een compenserende bijkomende woordspeling.

Bovendien wou je me slechts één enkel vraagje stellen, zo zei je in het begin, maar je houdt niet op me te bestoken met je spitsvondigheden. Ik heb wel door dat het jou erom te doen is onze zorg voor de mensen te weerleggen.

CYN. - Wat zou ik? Was ik het die zopas beweerde dat de Moiren alle touwtjes in handen hebben? Maar misschien heb je al spijt van die uitspraak en slik je die woorden weer in? Misschien wil je je die supervisie wel weer toe-eigenen en zet je Noodlot aan de deur.

11 ZEUS - In geen geval. Maar weet wel dat Moira alles regelt via ons.

CYN. - Ik snap het al. Zowat de uitvoerende macht in dienst van de Moiren. Maar ook al stel je het zo, dan nog zijn zij het die alles beschikken en zijn jullie slechts hun werktuigen en instrumenten, bij wijze van spreken.

ZEUS - Hoe bedoel je?

CYN. - Ik zie het zo: de bijl en de boor helpen de timmerman wel bij zijn stiel, maar toch zal niemand hen als vaklui zien. En het schip is niet het werk van de bijl of de boor, maar van de scheepstimmerman. Wel, zo ook is het Noodlot die alles in elkaar timmert, terwijl jullie in dat opzicht slechts de boren en bijlen van de Moiren zijn. Het zou dus logischer zijn dat de mensen aan Noodlot zouden offeren en haar gunsten zouden afsmeaken in plaats van bij jullie hun toevlucht te zoeken en jullie te eren met processies en offers. Of nee, ook daarmee zouden ze niet veel verder komen. Want zelfs de Moiren, denk ik, kunnen geen enkele van al hun vroegere beschikkingen veranderen of ongedaan maken. Atropos zou zeker nooit verdragen dat iemand haar spoel terugdraait om Clotho's werk te verprutsen.

12 ZEUS - Zelfs de Moiren ontzeg je dus enig eerbetoon van de mensen, Cyniekje? Jij schijnt er maar op uit te zijn om alles op zijn kop te zetten. En wat ons betreft, wij verdienen wél jullie verering, want via orakels voorspellen we jullie toch tenminste al wat door Moira is beschikt.

CYN. - Al bij al levert het ons niet veel op de toekomst te kennen, Zeus, als wij er toch volstrekt niets aan kunnen verhelpen. Of denk je misschien dat wie vooraf weet dat hij door een ijzeren lanspunt zal sterven, de dood zou kunnen ontvluchten door zich op te sluiten? Neen, vergeet het maar! Want Moira zal hem naar de jacht lokken en hem daar overleveren aan het moordende staal. Adrastus zal immers zijn lans werpen naar het zwijn en niet het beest treffen, maar wel de zoon van Croesus. Je zou zowaar denken dat de Moiren zelf met een krachtige worp die speer naar de jongeman gooiden.

13 En dan dat orakel aan Laius. Gewoon belachelijk!

'Werp uw zaad niet in vrouwenschoot tegen de wil van de goden,
Want de zoon die ge verwekt (zo luidt het), zal u vermoorden.'

Die waarschuwing was volgens mij totaal overbodig. Gebeuren zou toch wat moest gebeuren. Daarom ook – hoe kon het anders? – verwekte hij na dat orakel een zoon en die doodde hem. Ik zie dan ook niet in met welk recht jullie een vergoeding eisen voor die profetie.

- 14 En dan laat ik nog terzijde dat jullie de meesten plegen af te schepen met duistere en dubbelzinnige orakels, zonder duidelijk te stellen of hij die de Halys oversteekt zijn eigen rijk of dat van Cyrus zal vernietigen. Met dat orakel kun je immers twee kanten op.

ZEUS - Apollo had wel enige redenen tot ongenoegen tegenover Croesus, Cyniekje, want die kerel had hem op de proef gesteld met die hutsepot van lamsvlees en schildpad.

CYN. - Als god hoefde hij zich helemaal niet boos te maken! Maar ook dat misleiden van die Lydiër zal wel zijn voorbeschikt. Trouwens, het verkeerd duiden van voorspellingen in het algemeen mogen we op rekening van Noodlot schrijven. Zelfs die profetie van jullie wordt dus door haar gecontroleerd.

- 15 ZEUS - Dan blijft er ons niets meer over. Wat doet het er nog toe dat we goden zijn, als ons elk toezicht over de wereld wordt onttrokken en ons zelfs geen offers worden gegund? Neen, we worden zowaar vergeleken met boren en bijlen. Maar misschien minacht je me wel terecht. Zie me hier staan met de bliksem in de hand, en toch laat ik je zulke beledigingen uiten aan ons adres.

CYN. - Werp gerust, Zeus, als het zo is beschikt. Niet jij, wel Clotho zal ik als de dader aanwijzen. Want zij is het die doel treft via jou. Zelfs de bliksem zelf zou ik niet beschouwen als de oorzaak van mijn verwonding. Maar ik heb nog een vraagje voor jou en Noodlot. Antwoord jij ook maar voor haar. Het zijn trouwens jouw bedreigingen die me daar weer aan deden denken.

- 16 Waarom toch laten jullie die tempelrovers en bandieten lopen en al die onbeschaamde, brutale en meinedige kerels? Een boom, ja, die treffen jullie vaak met jullie bliksem of een steen of een scheepsmast – wat heeft dat ding nou misdaan? En soms moet zelfs een flinke, rechtschapen reiziger eraan geloven. Waarom zwijg je nu, Zeus? Of mag ik dat ook al niet weten?

ZEUS - Neen, Cyniekje. Een vreselijke bemoeial, dat ben je en ik vraag me echt af waar je het allemaal vandaan haalt.

CYN. - Wel, dan vraag ik jou en Voorzienigheid en Noodlot waarschijnlijk beter ook

niet waarom Phocion, die goede ziel, en Aristides nog vóór hem, in zulke miserabele en onmenselijke omstandigheden de dood moesten vinden? En dit terwijl Callias en Alcibiades, dat losbandig stel, baadden in de weelde. Was het trouwens anders gesteld met Midias, die brutale vent, en Charops van Aegina, de wellusteling, die zijn moeder liet verhongeren? En waarom werd Socrates overgeleverd aan de elf en Meletus niet? Waarom werd die verwijfde Sardanapallus koning, terwijl Goches, een kerel uit één stuk, door diens toedoen gekruisigd werd, omdat hij zijn ongenoegen liet blijken over de gang van zaken?

- 17 En dan wil ik nog niet in detail treden over de situatie nu. Ze stellen het maar al te goed, al die schurken en geldwolven, terwijl verdienstelijke mensen armzalig rondzwalken en gekweld worden door ziekten en ontelbare kwalen.

ZEUS - Weet je dan niet welke straffen dat gespuis te verduren krijgt na de dood, Cyniekje, en welk heerlijk leven de verdienstelijke mensen daar wacht?

CYN. - Je hebt het over de Hades en over Tityus, Tantalus en konsoorten? Ik zal, voor mijn part, na mijn dood wel duidelijk genoeg kunnen vaststellen wat daar allemaal van waar is. Voor het ogenblik wens ik slechts de tijd die me nog rest aangenaam door te brengen en, als ik eenmaal dood ben, mogen desnoods zestien gieren mijn lever komen wegpikken. Dat alles nog liever dan hier nu even scheel te zien van de dorst als Tantalus, om op de eilanden van de Gelukzaligen dan samen met de helden te mogen drinken, neergezonken in de Elysische velden.

- 18 ZEUS - Wat! Geloof jij niet in beloning of straf en in een rechtbank waar ieders leven onder de loep wordt genomen?

CYN. - Het Schijnt dat een zekere Minos van Kreta zich daar beneden mee bezig houdt. Ook in zijn plaats kan jij me wel antwoord geven. Hij gaat toch door voor jouw zoon?

ZEUS - Wat wou je hem dan vragen, Cyniekje?

CYN. - Wie straft hij vooral?

ZEUS - De misdadigers natuurlijk. Moordenaars, bijvoorbeeld, en tempelrovers.

CYN. - En wie krijgt een plaats tussen de helden?

ZEUS - De flinke, rechtschapen lui, mensen die hun plicht kennen.

CYN. - Waarom Zeus?

ZEUS - Omdat die een beloning en de anderen straf verdienen.

CYN. - En als iemand onvrijwillig een misstap begaat, zal Minos ook voor die een straf eisen?

ZEUS - Zeker niet.

CYN. - En wie onbewust iets goeds deed, die verdient volgens hem dan ook geen beloning?

ZEUS - Neen.

CYN. – Wel, dan behoort hij niemand te belonen of te straffen, Zeus.

ZEUS - Hoezo, niemand?

CYN. - Wij mensen, wij doen toch niets uit vrije wil! Een onvermijdelijke noodzaak bepaalt al ons doen en laten. Tenminste, als het inderdaad Moira is die alles regelt – en daar waren we het nog maar pas toch over eens? Als iemand een moord begaat, dan is zij de moordenares en als iemand een tempel leegplundert, dan is zij het die hem daartoe aanzet. Mocht Minos dus in eer en geweten uitspraak doen, dan zou hij Noodlot straffen in plaats van Sisyphus en Moira in plaats van Tantalus. Kan men het die kerels immers kwalijk nemen dat ze deden wat ze moesten doen?

19 ZEUS - Je verdient zelfs niet dat ik je nog antwoord geef op zulke vragen. Wat een brutaliteit! Een echte sofist ben je. Adieu, ik nok ermee!

CYN. - 'k Had je anders nog iets willen vragen. Waar leven de Moiren en hoe komt het dat zelfs het kleinste detail hen niet ontgaat, terwijl ze op zoveel dingen moeten letten? Ze zijn toch maar met drie! Ik heb de indruk dat hun werkelijk een lastig en onaangenaam lot is toebedeeld, die Lotsgodinnen, met al hun beslommeringen. Zelfs zij zijn blijkbaar onder een minder gelukkig Noodlot geboren. Als ik mocht kiezen, zou ik mijn leven niet willen ruilen voor het hunne. Dat is zeker. Nee, nog liever drie keer armer dan aan dat overbelast spinnewiel vast te zitten en alles in de gaten te moeten houden. Misschien heb je op die laatste vragen wel niet zo direct een antwoord klaar, Zeus, maar 'k stel me al tevreden met je vorige reacties. Die volstonden wel om enig licht te werpen op de kwestie van Noodlot en Voorzienigheid. Dat ik niet méér te horen kreeg, was waarschijnlijk ook wel voorbeschikt.